

ZAVRŠNE OPERACIJE NA PROSTORIJI RIJEKA – ILIRSKA BISTRICA

834.

POKRET I PRIPREME ZA IZVRŠENJE NOVIH ZADATAKA

Poslije oslobođenja ostrva Krka, jedinice 26. divizije nalazile su se na Krku i u rejonu Senja, a dio snaga je bio u sastavu 19. divizije koji je napadala na pravcu Crikvenica – Rijeka. U napredovanju prema Sušaku i Rijeci jedinice divizije izbile su na liniju željeznička stanica Bakai – Kneža (kota 393) – Ostrovica. Pod pritiskom jedinica NOVJ neprijateljske snage su se povlačile prema Rijeci. Deveta divizija završavala je pripreme za izvršenje desanta na ostrvo Cres. Trinaesta divizija dještovala je sa istočne strane prema Klani.

Dvadeset šesta divizija dobila je zadatak da izvrši pokret pravcem Crkvenica – Hreljin – Skriljevo radi prikupljanja jedinica divizije na prostorijski sela Čavle, Podhum, Podkilavac. Prikupljanje je završeno do 22. aprila.

Prva dalmatinska proleterska brigada dobila je zadatak da izvrši pokret sa ostrva Krka i da se brodovima Mornarice Jugoslovenske armije prebaci u Crkvenicu, a iz Crkvenice da nastavi **maTS** u rejon Podkilavca. Jedinice brigade prikupile su se u rejonu sela Dobrinj na ostrvu Krku i izvršile pokret u uvalu Silo, gdje su se ukrcale na brodove i u toku noći 18/19. aprila iskrcale u Crkvenici. Narod je srdačno dočekao i pozdravio borce brigade. Tog jutra je slavio svoje oslobođenje od fašističkih okupatora. Proslavi i veselju priključile su se i jedinice 1. brigade. Narod tog mjesta ostao je i dalje da se veseli, a jedinice su produžile pokret u selo Sv. Jakob, gdje su zanoćile. Ujutro 20. aprila brigada je produžila marš i 21. aprila izbila u rejon Podkilavac, gdje je ostala dva dana.

Za to vrijeme vršene su pripreme za predstojeći zadatak. Održani su po jedinicama partijsko-politički i skopjevski sastanci, na kojima je raspravljano o radu i držanju jedinica i pojedinaca u posljednjim borbama i izvršavanju zadataka i o svim drugim pitanjima rada i života u jedinicama. Ukazivano je na propuste i slabosti, a isticanje su pozitivne strane jedinica i pojedinaca. Kulturno-prosvjetni odbor brigade pripremio je priredbu zajedno sa mještanima sela. Vladalo je vedro raspoloženje.

U to vrijeme, na frontu Rijeka – Klana, 19. divizija je oslobodila Sušak i držala front na lijevoj obali Riječine, a 13. divizija vodila je borbu za neprijateljsko uporište Klanu. Jedinicama 13. divizije bilo je uspjelo da ovladaju Klanom, ali ih je neprijatelj protivnapadom odbacio na liniju kota 705 – 695 – 643 – 583 – selo Studena – kote 611 i 606.

*Franjo Kronja, Pero Dmitrović, Mujo Ibrahimpašić i Ivan Perišić
u selu Potkilovac kod Rijeke*

Pred frontom napada 19. divizije od ušća i desnom obalom Riječine do sela Kukuljana, nalazile su se borbena grupa »Rijeka« i 237. njemačka pješadijska divizija, bez jednog puka. Od tog sela do južnih padina Snežnika položaje su držali 3. bataljon 15. SS policijskog puka, jedan motorizovani bataljon i dijelovi borbene grupe »Rajndl« na liniji kota 606 — 611 — 609 — 760 (Suha) — Plešišće. Položaji su se pružali duž bivše jugoslovensko-italijanske granice, na kojoj su Italijani izgradili stalna fortifikacijska utvrđenja, a Nijemci dopunili i prilagodili ih za odbranu.¹⁷⁹⁾

BORBE KOD KLANE

Stab 4. jugoslovenske armije odlučio je da razbije neprijateljsku odbranu na odsjeku fronta Klana i da izbije na prostor sela Lipa — Rupa i sela Sapjane sa ciljem okruženja i uništenja neprijateljskih snaga na području Rijeke. Zadatak 26. divizije je bio da, u sadjejestvu sa 19. i 13. divizijom, razbije neprijateljsku odbranu na odsjeku Klane, a zatim da produži napad u pravcu sela Sapjane, obezbjeđujući lijevi bok od pravca Rijeke, da presječe komunikaciju Rijeka — Ilirska Bistrica i time onemogući neprijatelju izvlačenje prema Ilirskoj Bistrici.

Koncentracijom snaga 26. divizije u rejonu Grobničkog polja, neprijatelj je shvatio namjere snaga 4. jugoslovenske armije. Prodorom jugo-

**) Operativni izvještaj štaba 1. dalmatinske brigade (Arhiv VII, fond NOP-a, k. 1102, reg. br. 5-9).

slovenskih snaga u pravcu sela Šapjane – Podgrađe njemačke snage na sektoru Rijeke bile bi dovedene u težak položaj. Zato su Nijemci sa područja Istre i Trsta počeli dovlačiti nove snage na sektor odbrane Rijeke. Šesnaestog aprila 188. njemačka divizija bila je u pokretu prema Rijeci i Ilirskoj Bistrici, gdje je stigla 19. aprila. Na sektoru Trsta ostao je 901. puk te divizije, bez jednog bataljona. U svom sastavu divizija je imala četiri brdska lovačka puka 901, 902, 903, 904. i 1088. artiljerijski puk, pionirski bataljon, četu za vezu i jedinice za snabdjevanje, ukupno oko 15.000 vojnika. Povlačenjem novih snaga sa područja Istre i Trsta neprijatelj je želio da izvrši protivudar da bi odbacio snage 4. jugoslovenske armije od Rijeke. Sto osamdeset osma brdska divizija imala je zadatak da dijelom snaga razbije jedinice NOVJ na sektoru Klane, i da izbije u rejon Grobničkog polja, a drugim dijelom da djestvuje prema Sušaku i odbaci 19. diviziju sa lijeve obale rijeke Riječine. Neprijatelj je računao da će protivnapadom 188. divizije sa ostalim snagama, koje su se odranije nalazile na sektoru Klane, odbaciti snage 4. jugoslovenske armije, i time im omogućiti prodor u Istru i prema Trstu. Dijelovi 188. brdske divizije pristigli su 21. aprila na sektor Klane. Do 24. aprila i ostale jedinice te divizije stigle su zapadno od Klane, na prostor Lisac, Lipa, Skalnica.¹⁸⁰⁾

Obavještajna i izviđačka služba jedinica NOVJ nije otkrila prikupljanje tih snaga neprijatelja na odsjeku fronta Klana, već je to otkriveno u toku borbe.

Uveče 23. aprila jedinice 26. divizije izvršile su smjenu jedinica 13. divizije, koje su se pomjerile sjeverno od ceste Klana – Žabica.

Odluka štaba 26. divizije zasnivala se na postavljenom zadatku i na procjeni snaga neprijatelja na sektoru Klane, prije pristizanja snaga 188. njemačke brdske divizije, odnosno prije nego što je otkrivena njena prisutnost na tom frontu.

Odlučeno je da se početni napad izvrši sa dvije brigade, 1. dalmatinskom i 3. prekomorskom obuhvatajući neprijateljsko uporište Klanu sa sjeverne i južne strane. Po likvidiranju tog uporišta, sadejstvujući sa jedinicama 13. divizije, a lijevo sa dijelovima 19. divizije jedinice 26. divizije trebalo je da produže napad u pravcu sela Šapjane.

Početak napada je određen 24. april u 6. časova.

Prva dalmatinska proleterska brigada dobila je naređenje da izvrši pokret 23. aprila iz rejona Podkilavac u rejon drage Pošarin. Istog dana pred mrak bataljoni brigade izvršili su smjenu djelova 13. divizije na položajima kota 801 – Pošarin, koji su bili ujedno i polazni položaji za napad. U toku noći bataljoni su vršili pripreme za napad.

Odluka Štaba 1. brigade je bila da sa dva bataljona izvrši napad, a dva bataljona da zadrži u brigadnoj rezervi. Na takvu odluku štaba brigade uticalo je nedovoljno poznavanje jačine neprijateljskih snaga pred odsjekom napada brigade, a i zbog velike dubine zadatka.

Treći bataljon dobio je zadatak da napada na pravcu kota 801 – 609 – Ravno – kota 643 – Sv. Rok, da ovlada linijom kota 609 – Ravno, a zatim produži napad preko kote 643 na Sv. Rok. Dijelom snaga trebao je da sadejstvuje sa 4. bataljonom u napadu na kotu 672. Po likvidiranju uporišta na kotama 672 i 643 sa svim snagama bataljon će izvršiti napad na ne-

¹⁸⁰⁾ Arhiv VII, fond NOP-a, k. 1103, reg. br. 15-10/3, 15-11/3, 15-12/3, 15-13/3, 15-15/3.

841.
prijateljsko uporište Sv. Rok. Desno je trebalo da održava tijesnu vezu sa jedinicama 3. prekomorske brigade.

Četvrti bataljon dobio je zadatak da napada na pravcu draga Pošarin – kota 672 – 564 – raskrsnica puteva (kota 540), da u sadejstvu sa 3. bataljonom likvidira neprijatelja na koti 672, a djelom snaga da sadejstvuje sa jedinicama 19. divizije na ovladavanju sela Sv. Nikola i Studena, a zatim da produži napad preko kote 583 u pravcu kote 540 na raskrsnici puteva. Po izbijanju na raskrsnicu puteva bataljon je trebalo da se sa dijelom snaga obezbjedi od pravca sela Breza i od pravca sela Skalnice, a glavnim snagama da sadejstvuje sa 3. bataljonom u zauzimanju uporišta Sv. Rok. Potom, oba bataljona trebalo je da učestvuju sa 3. prekomorskom brigadom u zauzimanju neprijateljskog uporišta Klana. Lijevo bataljon je trebalo da održava vezu sa dijelovima 19. divizije.

Prvi i 2. bataljon nalazili su se u brigadnoj rezervi, s tim što se 2. bataljon kretao za 4. bataljonom, a 1. bataljon za 3. bataljonom.

Napad je podržavala brdska baterija 75 mm i prateća četa brigade minobacačima i protivavionskim mitraljezima 20 mm (flakovima). Uz podršku artiljerije i minobacača bataljoni su otpočeli napad u određeno vrijeme.

Treći bataljon je u prvom naletu zauzeo kotu 609 i produžio napad na Ravno i kotu 643, a sa dijelom snaga sadejstvovao sa 4. bataljonom u zauzimanju kote 672. Četvrti bataljon, u sadejstvu sa 3. bataljonom, zauzeo je kotu 672 i produžio napad na kotu 583. Do 12 časova 3. i 4. bataljon podišli su neprijateljskim položajima na kotama 643 i 583.

Desno od 1. brigade, 3. prekomorska brigada podišla je neprijateljskim položajima na Širokom rtu, lijevo je 5. brigada 19. divizije vodila oštru borbu na kotama 606 i 611.

Prva dalmatinska i 3. prekomorska brigada, potiskujući neprijatelja, do 12 časova podišle su neprijateljskim položajima na liniji kote 583 – 643 – Široki rt – Drenovo i kota 932 (Pliš). Dok su obe brigade vodile borbe na liniji neprijateljske odbrane, snage 188. njemačke divizije, uz podršku artiljerije i minobacača stupile su u borbu sa težištem napada na pravcu: Sv. Rok – draga Pošarin – Dvorine. Namjera neprijatelja je bila da odbaci jedinice NOVJ od Klane i da izvrši prodor na pravcu Dvorine – Grobničko polje s ciljem da izbije u rejon Grobničkog polja u pozadinu 19. divizije, i time oslobodi pritiska snage 237. njemačke divizije na desnoj obali Riječine.⁹¹⁾

Snage 26. divizije i snage 188. njemačke brdske divizije našle su se jednovremeno u napadu jedna protiv druge, u borbi u susretu. Od tog trenutka nastala je žestoka borba. Jedinice 26. divizije su nastojale da odbiju napad neprijatelja i da krenu u protivnapad, ali pod pritiskom snaga neprijatelja i artiljerijske i minobacačke vatre morale su da se povuku. Neprijatelju je uspjelo da povrati izgubljene položaje, osim kote 609, koju su i dalje zadržale jedinice 1. brigade.

Pred djelom fronta 1. brigade neprijatelj je uspio da odbaci 3. i 4. bataljon i da ovlada kotom 672 i Ravno. U pokušaju da zauzme kotu 609

⁹¹⁾ U izjavi Lera, komandanta jugoistoka, pored ostalog kaže se slijedeće: 'General Kilbler je nameravao da se 188. planinska divizija, koja je u tom vremenu kod Villa Doli Novase bila prikupljena na polaznom položaju, prodre preko aerodroma na Grabniku i da potom zaokrene pravcem ka obali« (Arhiv VII. fond NOP-a, k. 70. reg. br. 1/1).

neprijatelja su odbile jedinice 3. bataljona, koje su zadržale kotu 609 u svojim rukama. Stab brigade, da bi zadržao dalji prodor neprijatelja i povratio izgubljene položaje, odlučio je da u borbu uvede 1. bataljon da u sadejstvu sa 3. i 4. bataljonom izvrši protivnapad. Sva tri bataljona, uz podršku artiljerije i minobacača i protivavionskih mitraljeza (flakova), u 13 časova krenuli su u protivnapad. Bataljoni su nastojali jurišima, koje su ponovili nekoliko puta, da odbace neprijatelja, ali nisu u tome uspjeli. Neprijatelj je takođe napadima i kontrajurišima odbacio napade bataljona ali je zaustavljen njegov dalji prodor. Borba se i dalje nastavljala sa nesmanjenom žestinom. Neprijatelj je, podrškom artiljerije i minobacača uporno nastojao da prodre u raspored brigade, ali protivnapadima bataljončić bili su odbijeni njegovi napadi.

Treća prekomorska brigada takođe je bila potisnuta i zadržala se na istočnim padinama Širokog rta i Suho (kota 760). Peta brigada 19. divizije držala se položaje prema kotama 606 i 611.

Stabu 26. divizije nije bila jasna situacija na frontu napada divizije jer još nije imao podataka da su Nijemci, pored snaga koje su se odranije nalazile na frontu Klana, u borbu uveo nove snage 188. brdske divizije. Da bi popravio situaciju na pravcu napada 1. i 3. prekomorske brigade, štab divizije je odlučio da u borbu uvede svoju rezervu, 12. brigadu, na pravcu napada 3. prekomorske brigade, a Prekomorsku da pomjeri udesno, sjeverno od komunikacije. Prebacivanjem 3. prekomorske brigade preko ceste štab je imao namjeru da izvrši manevar i da brigadu zabaci na bok i u pozadinu neprijatelja na pravcu zaseoka Lisac. Međutim, manevar nije uspio, jer je neprijatelj osujetio pokušaj prodora na tom pravcu.

Istog dana pred mrak 12. brigada je izvršila smjenu jedinica 3. prekomorske brigade, i otpočela silovit napad, ali nije postigla veće rezultate na pravcu napada.

U noći 24/25. aprila jedinice 19. divizije počele su da se povlače sa položaja prema kotama 606 i 611. Stab 1. brigade odmah je o tome izvjestio štab divizije i predočio mu da jedinice brigade neće se moći održati na sadašnjim položajima ako se ne obustavi povlačenje dijelova 19. divizije sa tih položaja. U tom slučaju bio bi ugrožen lijevi bok 1. brigade, što bi je prisililo na povlačenje. Na tu intervenciju štaba 1. brigade obustavljeno je povlačenje jedinica 19. divizije, te su i dalje ostale na istim položajima. Ujutro 25. aprila sve jedinice 26. divizije prešle su u napad.

Tog jutra štab 1. brigade je u borbu uveo 2. bataljon na pravcu kote 672 sa zadatkom da u sadejstvu sa 3. i 1. bataljonom ovlada tom kotom, a zatim da produži napad na kotu 583.

Prvi bataljon je izvršio smjenu 4. bataljona, koji je po izvlačenju iz borbe prešao na brigadnu rezervu. Prvi bataljon je trebalo da napada na bezimenu kotu sjeverozapadno od kote 611 i da sadejstvuje sa 2. bataljonom u zauzimanju kote 672. a 3. bataljon da odbaci neprijatelja sa Ravnog i produži napad u pravcu kote 643.

Bataljoni su krenuli u naoad, uz podršku brdske baterije topova 75 mm i minobacača i protivavionskih mitraljeza (flakova). U toku dana bataljoni su nastojali da odbace neprijatelja, vršeći napade i juriše, ali bez uspjeha. Neprijatelj je takođe, uz podršku artiljerije i minobacača, vršio napade i protivnapade. U toku čitavog dana vodile su se vrlo teške i žestoke borbe, bez rezultata bilo na jednoj, ili drugoj strani. U toku dana pojedini

položaji su često prelazili iz ruku u ruke u borbama prsa u prsa. Neprijatelj je ispoljio veliku upornost u nastojanju da se probije kroz borbeni poradak brigade, a njeni bataljoni nevjerovatnu upornost da odbace neprijatelja. U toj dnevnoj borbi jedinice NOVJ su trpile osjetne gubitke, a i neprijatelju su nanijeti veliki gubici. U tim borbama otkriveno je da se prec brigadom nalazi 903. puk 188. divizije i 3. bataljon 15. SS policijskog bataljona. U toku noći nastavljene su borbe.

Slična situacija bila je i kod 12. brigade koja je napadala na Suho Širok rt, a na pravcu napada jedinica 5. brigade 19. divizije nije bilo ni kakvih promjena.

Ujutro 26. aprila neprijatelj je dobio pojačanje i krenuo u napad na cijelom frontu kod Klane. Jedinice 26. divizije su takođe krenule u napad ali sa daleko slabijom artiljerijskom podrškom.

Prva brigada krenula je u napad u istom poretku kao i prethodno dana. Događaji su se odvijali na isti način kao i prethodnog dana. bez rezultata bilo na jednoj, ili na drugoj strani.

Baterija brdskih topova 75 mm, koja je podržavala borbu jedinica 1 brigade, isticala se preciznošću u gađanju živih ciljeva neprijatelja. Preciznost vatre naročito je dolazila do izražaja u odbijanju napada i kontrapada neprijatelja. U tim borbama neprijatelj se služio metodom da si jurišajući uklini u raspored jedinica 26 divizije, zalegne među kamenjebori se. U takvim slučajevima trebalo je likvidirati uklinjenog neprijatelja, a to je trebalo brzo raditi, jer se neprijatelju nije smjelo dozvoliti da proširi klin. Uklinjeno neprijatelj nije se povlačio dok i posljednji vojni nije bio ubijen. Na uskom prostoru između jedinica brigade baterija je gađala i uništavala neprijatelja, a da nijedno zrno nije palo po vlastitim jedinicama. Preciznim gađanjem baterija je pružala dragocjenu pomoć pješadiji.

Neprijatelju je uspjelo da oko 9 časova odbaci dijelove 3. prekomorske brigade sa položaja Plešišće (kota 785), što je ugrozilo desni bok 12. brigade i prisililo je da se povuče sa istočnih padina Širokog rta na liniju kote 689.

Inžinjerijska četa brigade uspjela je da popravi seoski put koji vodi od Ušivka preko kote 609 do kote 583. Time je bilo omogućeno kretanje tenkova, iako teško i sporo. Dvadeset sedmog aprila, tri-četiri tenkova koja su se kretala opravljenim putem omogućila su 2. i 3. bataljonu da podiđu kotu 672. Tenkovi su tukli topovima i mitraljezima neprijatelja na toj koti. Oni nisu mogli da vrše nikakav manevar, niti da se duže zadrže na dostignutom položaju, jer je prijetila opasnost da ih Nijemci unište protivtenkovskim ručnim bombama (pesnicama). Zbog toga su morali biti izvučeni sa tih položaja. Jedinice brigade su ulagale krajnje napore da odbace neprijatelja i izvrše postavljene zadatke. Neprijatelj je bio uporan i agresivan kako bi postigao svoj cilj. Pred veče toga dana iskoristio je kišnu maglu, te je na spoju 2. i 3. bataljona uspio da se uklini i da se probije do kote 609. Do toga je došlo zbog zamorenosti jedinica brigade. I pored toga povezanost jedinica 1. brigade sa svojim desnim susjedom. 12. brigadom, nije bila poremećena.

Na frontu divizije, ujutro 28. aprila. 1. brigada je držala položaje na istočnim padinama kote 672 i 609. povezujući se preko sjeveroistočnih padina kote sa jedinicama 12. brigade, a lijevo sa jedinicama 5. brigade 11

divizije, koje su i dalje držale položaje prema kotama 606 i 611. Neprijatelj se nalazio na položajima kota 606 — 611 — 672 — 609 — Široki rt — (Suho) — Plešišće.

Jedinice 1. brigade vršile su pripreme za napad sa ciljem povratka izgubljenih položaja.

Četvrti bataljon je do 6 časova 28. aprila izvršio smjenu jedinica 5. brigade 19. divizije na položajima prema kotama 606 i 611. Prvi, 2, i 3. bataljon, podržavani brdskom baterijom, minobacačima i protivavionskim mitraljezima (flakovima), krenuli su u napad. Treći bataljon je uspio da potisne neprijatelja sa kote 609 i da ovlada selom Ravno i izbije na položaje na kojima se nalazio prethodnog dana sjeveroistočno od kote 672. Bataljon je sa svojim lijevim krilom sadejstvovao u napadu sa 2. bataljonom na koti 672.

Drugi bataljon vršio je napad na kotu 672. Prvi bataljon napadao je na bezimenu kotu istočno od Sv. Mikule. Četvrti bataljon i dalje je ostao na položajima kota 606 i 611. U toku tog dana neprijatelj nije bio agresivan kao prethodnog dana, ali je u odbrani uporno i grčevito branio svaki položaj. Iz ovog se moglo zaključiti da on odustaje od daljnjih napada i da postepeno prelazi u odbranu. Od tog dana mu je namjera bila da na frontu Klana veže što jače naše snage i da ih što duže zadrži. Istog dana utvrđeno je da se pred frontom brigade još uvijek nalaze jedinice 903. puka 188. divizije i 3. bataljon 15. SS policijskog puka i dijelovi podofircirke škole iz Ljubljane.

Noću 28/29. aprila jedinice 1. brigade vršile su pripreme za slijedeći napad. Ujutro 29. aprila 2. i 3. bataljon otpočeli su sa napadom na kotu 672. i uz podršku artiljerije i minobacača uspjeli su da je zauzmu a zatim su produžili napad na kote 643 i 583. Pred mrak istog dana 1. i 4. bataljon na juriš su zauzeli kote 606 i 611, čime je olakšan napad 1. brigade i dijelova 19. divizije južno od sela Studena prema koti 660. Istovremeno je 12. brigada ovladala Širokim rtom.

Neprijatelj se povlačio prema Klani uporno braneći svaki položaj, nastojeći da se učvrsti na položajima kota 660, 643 i 695. Borbe su nastavljene i noću 29/30. aprila. Drugi i 3. bataljon vodili su borbu za kotu 643, a 1. i 4. su napadali na kotu 583 i sjeverni dio Studena. Tridesetog aprila jedinice brigade su zauzele kote 583 i 643 i izbile na položaje istočno od kote 540 i Sv. Roka.

Kad su snage jugoslovenske armije ušle u Trst, a njemačke snage u Italiji kapitulirale pred savezničkim snagama i njemačka Vrhovna komanda za Jugoistok uvidjela je da dalja odbrana Rijeke nema više nikakvog značaja, odobrila je komandantu 97. armijskog korpusa generalu Kübleru. da se probija prema sjeveru.^(C)

Stab 4. armije je uočio pripreme Nijemaca za proboj prema Ilirskoj Bistrici, naredio je štabu 26. divizije da se 30. aprila sa dvije brigade prebaci na sektor Ilirske Bistrice i da u sadejstvu sa 13. divizijom izvrši napad u pravcu Ilirska Bistrica — Jelašne — Lipa.

*** U izjavi Lera. komandanta Jugoistoka, pored ostalog se kaže: »Vrhovni zapovjednik jugoistoka saopćio je da se iz sredstava grupe armija neće moći da pošalje blagovremeno pomoć XCVII korpusu. On je stoga izdao zapovijest generalu Kübleru, da se 1. maja probije ka severi«. (Arhiv VII. fond NOP-a. k. 70. reg. br. 1'1).

Poslije odlaska 12. i 3. prekomorske brigade, 1. brigada preuzela je njihove položaje, i bila razvučena na širokom frontu, te je dijelom svojom snagom morala prijeći u odbranu. Treći bataljon 1. brigade izvršio je smjenu jedinica 12. brigade na položajima istočno od Klane.

U toku 1. maja borbe su nastavljene na istim položajima. Neprijatelj je uporno branio položaje na kotama 660, 540, Sv. Roku, Klani Kukulju. Pokušaji jedinica brigade da odbace neprijatelja od Klane ostali su bez uspjeha. Jedinice 19. divizije vodile su borbu za kotu 660, ali nisu uspjele da je zauзму. Drugog maja neprijatelj je pokušao u dva navrata da se probije prema koti 611, ali su ga bataljoni 1. brigade u sadještvo sa dijelovima 19. divizije odbili i nanijeli mu velike gubitke, tako da više nije pokušavao da se probija u tom pravcu.

Trećeg maja neprijatelj je otpočeo sa probijanjem u pravcu Ilirsk Bistrice. Kada su primjećeni njegovi pokreti, naredeno je jedinicama NOVJ da pređu u napad i da mu ne dozvole izvlačenje.

Prva dalmatinska proleterska brigada, u sadještvo sa jedinicama 15 divizije izvršila je nekoliko uzastopnih napada na neprijateljske položaje ali neki značajniji uspjeh nije postigla.

Devedeset sedmi njemački armijski korpus u pripremama za probe na Ilirskoj Bistrici postavio je jaka bočna obezbjeđenja. Devet stotina treći puk 188. brdske divizije obezbjeđivao je desni bok na dijelu fronta Kukuljani – Klana, a sjeverno od Klane 902. puk iste divizije.

Dvanaesta i 3. prekomorska brigada i dijelovi 13. divizije izvršili su napad na pravcu Ilirska Bistrica – selo Jelšane – selo Rupa i do mraka 2. maja izbile na liniju selo Lipa – Miklavič (kota 453). Na toj liniji brigade su zanoćile, a ujutro 3. maja, kad su se spremile i prešle u napad naišle su na njemačke snage koje su krenule u proboj prema Ilirskoj Bistrici. One su uspjele da odbace jedinice NOVJ i da se do mraka probiju u Ilirsku Bistricu.

Istog dana 1. brigada vodila je žestoku borbu protiv jedinica 903. puk 188. divizije, koji je pokušavao da od Klane odbaci brigadu i time oslobodi komunikaciju Klana – Žabica, ali mu to nije uspjelo. Jedinice 1. dalninske proleterske brigade odbile su sve napade neprijatelja.

S obzirom na to da su se glavne snage neprijatelja probile u Ilirsku Bistricu, daljnje držanje položaja kod Klane postalo je beznačajno, mada su se neprijateljske snage i dalje nalazile na položajima kod Klane, jer im je cilj bio da vežu što jače naše snage na tom dijelu fronta i time omogućiti lakši proboj glavnim snagama. Trećeg maja 1. brigada dobila je naredenje da se sa položaja Klana prebaci na položaje Željezna glava i da postavi sjedište neprijatelju u slučaju da pokuša da se probije tim pravcem kod Klane prema Žabici.

Istog dana oko 13 časova štab brigade uputio je svoj 4. bataljon na Željeznu glavu, a do mraka tog dana i ostale jedinice brigade izbile su na položaj kote 920 (Paka) – 1026.

Pored toga što snage 26. divizije nisu uspjele da razbiju neprijatelja na sektoru Klane i da izbiju na prostor Sapjani – Podgrađe, one su potpuno izvršile svoj zadatak. U tim upornim i teškim borbama, koje su trajale punih 8 dana, divizija je dala veliki doprinos za potpuni poraz i kapitulaciju snaga 97. njemačkog armijskog korpusa. Upravo na sektoru Klane nanijeti su mu teški udarci. Slomljena je njegova osnovna snaga 18

Zarobljeni njemački vojnici u logoru kod SuSaka 1945.

brdska divizija, što je bio preduslov konačne kapitulacije u Ilirskoj Bistrici. Isto tako, vezivanjem jakih njemačkih snaga na području Rijeke, stvoreni su uslovi za brzi prodor snaga 20. divizije prema Trstu.

Po načinu vođenja borbe kod Klane bile su specifične od početka do kraja. Dvadeset šesta divizija imala je zadatak da ovlada Klanom i da izbije na prostoriju Lipa – Rupa – Sapjane sa ciljem presjecanja komunikacije Rijeka – Ilirska Bistrica. Taj zadatak se za sve vrijeme borbi nije mijenjao, tako da su jedinice divizije za vrijeme borbi uporno nastojale da izvrše postavljeni zadatak. Njemačka 188. brdska divizija je imala zadatak da razbije snage NOVJ na frontu Klana, da ih odbaci i da se probije na prostoriju Grobničko polje sa ciljem zabacivanja za leđa 19. diviziji. Ta divizija nije mijenjala svoj zadatak do kraja borbe, tako da su se i njene snage uporno borile i nastojale da ga izvrše. Obje divizije su težile svom cilju. One su gotovo jednovremeno krenule u napad i susrele se na liniji istočno od Klane. Obje strane su za sve vrijeme borbi bile u napadu, Stalno su se vodile bliske borbe, često je dolazilo do dramatične borbe prsa u prsa. U jednom danu položaji su više puta prelazili iz ruku u ruke. Stalno su se vršili obostrani napadi i protivnapadi, juriši i protivjuriši.

Jedinice brigade 4. maja izvršile su pokret sa položaja Željezne glave na prostoriju Žabice – Kuteževo. Na Željeznoj glavi i dalje je ostao 4. bataljon. Po izbijanju u rejon Žabica 2. bataljon dobio je zadatak da pođe u rejon sela Kuteževo i da ovlada kotom 997 (Kozlek). Bataljon je u toku tog dana izbio na tu kotu, gdje je zauzeo položaje.

Treći bataljon napadao je južno od ceste u pravcu Donji Zimon i ujutro 5. maja izvršio napad na kotu 480. Još dok je bataljon vodio borbu za

tu kotu jedna jača neprijateljska kolona kretala se od sela Jablanica prema selu Vrbovo. Ta kolona počela je otvarati vatru u desni bok 3. bataljona razvijajući se u streljački stroj prema bataljonu. Tada je štab brigade naredio štabu 3. bataljona da se povuče sa tog pravca i da se prebaci na sjevernu stranu ceste u rejon zaseoka Trpčane i da zauzme položaje sjeverozapadno od Kuteževa.

NA POL02AJIMA U REJONU ILIRSKE BISTRICE

Neprijateljske snage koje su se nalazile na položajima Klana nisu SE povlačile preko Željezne glave, te je i 4. bataljonu naredeno da se povuče u sastav brigade. Bataljon je ujutro 5. maja izbio u rejon Trpčana.

Istog dana bataljoni su vodili borbu protiv dijelova 902. i 903. puka iz 188. divizije i izbili na liniju: kota 860 — 859 (Goli vrh) i na 993. Na tim položajima bataljoni su zanoćili. Ujutro 6. maja nastavili su napad u pravcu Ilirske Bistrice i do 10 časova izbili na liniju kota 799 (Sv. Akacije) — sela Vrbovo. Tada je štab brigade dobio radio-depešu od štaba 26. divizije da brigada odmah preda položaje 13. diviziji i krene u sastav divizije na prostoriju St. Petar. Štab brigade upoznao je štab 13. divizije sa naredjenjem Štaba 26. divizije i naredio je štabovima bataljona da obustave napad i da se povuku u rejon Mrzli log. Bataljoni su izvršili to naredjenje, međutim borci nisu time bili zadovoljni. Oni su željeli da nastave borbu do konačne pobjede. Osjećali su da je neprijatelju došao kraj i bila im je žarka želja da baš oni učestvuju u uništavanju i zarobljavanju njemačkih snaga koje su se tako uporno borile protiv jedinica 1. dalmatinske brigade i ostalih jedinica NOVJ na frontu Klana. U tome trenutku borci i rukovodioci nisu znali da su to bile zadnje borbe koje je 1. brigada vodila protiv Hitlerove fašističke okupacije naše zemlje i da se tog trenutka za njih završio drugi svjetski rat.

Brigada se prikupila u rejonu Bojte, u južnom dijelu Mrzlog loga. Iz tog rejona izvršila je pokret pravcem: kota 1013 — 1026 — selo Koritnica — Bač — Drskovće i 8. maja stigla u sastav divizije u rejonu St. Petar

Koliko se moglo utvrditi, neprijatelju su naneseni gubici od 451 mrtvog, od toga 8 oficira i 52 podoficira i veliki broj ranjenih. Zarobljene 150, od toga tri oficira i 28 podoficira, a bio je veći broj mrtvih, što se nije moglo utvrditi, jer ih je neprijatelj u toku borbe sahranjivao. Zaplijenjena su tri teška i četiri laka minobacača, dva teška mitraljeza, 22 puškomitraljeza (»šarca«) četiri poluautomatske puške. 240 pušaka, 14 automata, dvije radio-stanice i ostala ratna oprema.

U borbama Klana — Ilirska Bistrica brigada je imala izbačena iz stroja 492 borca i rukovodioca, od toga je poginulo 98, ranjeno 370, nestala 24. Među poginulima nalazio se i veliki broj rukovodilaca.

Uslijed velikog broja izbačenih iz stroja u borbama kod Klane brigada je dobila popunu iz kontigenta prispjelih boraca sa Kosova i Metohije albanske narodnosti, oko 400—500 boraca. Oni su učestvovali u zadnjim borbama na Ilirskoj Bistrici. Prihvat boraca sa Kosova bio je veoma dobar kao i svih boraca iz drugih krajeva naše zemlje. Partijske organizacije po jedinicama starale su se da se novim borcima sa Kosova i Metohije posveti posebna pažnja. I pored drugarskih odnosa, ipak je trebalo da prođe

izvjesno vrijeme da se oni uklope u novu sredinu, naročito kad su bili u pitanju religiozni običaji (post, ishrana itd.). ali je i to pitanje bilo povoljno rješeno. U borbama u rejonima Klana — Ilirska Bistrica, i pored osjetnih gubitaka, moral boraca i rukovodilaca bio je na visini. To je potvrđivano iz borbe u borbu u kojima su oni pokazivali veliku upornost, samoprijeor, izdržljivost i hrabrost.

Pozadinski organi ulagali su krajnje napore za blagovremeno i uredno snabdijevanje jedinica. Sanitet brigade imao je teškoća sa evakuacijom i zbrinjavanjem ranjenika. Neprohodnost terena za vozila otežavala je rad na snabdijevanju jedinica i evakuaciji ranjenika, jer su se morali nositi na rukama.

U REJONU TRŽICA

Osmog maja, jedinice 26. divizije ukrcale su se jednim dijelom na kamione i dijelom na željeznicu i prebačene sa prostorije St. Petar na prostorištu Tržiča, na lijevu obalu rijeke Soče, od Tržiča do sela Zdravščina.

Jedinice 1. dalmatinske proleterske brigade razmještene su na lijevoj obali Soče — sela Foljane — Zdravščina. Zadatak brigade je bio da kontroliše prelaze preko Soče, gdje su Englezi razmjestili svoju pješadiju i tenkove. U početku su sa njima odnosi bili dobri. Priređivale su se zajedničke zabave, igrao fudbal. Međutim, sve što je situacija oko Trsta bila zategnutija, odnosi su se pogoršavali. Prva dalmatinska brigada sa svojim jedinicama nastojala je da održava korektne odnose prema savezničkim jedinicama, ali je razvijala i budnost kod svojih starješina i vojnika.

Narod Tržiča i okoline srdačno je primio partizanske borce. Naročito su bile prisne i prijateljske veze sa radnicima brodogradilišta u Tržiču.

Po završenim pregovorima u vezi sa Istrom i Slovenskim primorjem, jedinice NOVJ su se morale povući sa te teritorije. Jedanaestog juna brigada je sa položaja na Soči upućena u unutrašnjost naše zemlje. Prilikom odlaska brigade iz tog regiona predstavnici radnika brodogradilišta Tržič srdačno su pozdravili jedinice i borce brigade i zaželjeli da ih u najskorije vrijeme opet vide na Soči. Sa obje strane kolone brigadu je pozdravljala masa naroda i opraštala se sa suzama u očima. Kad je kolona već podaleko izmakla, narod se penjao na uzvišenja i mahao, u znak pozdrava, mara-mama raznih boja, sve dok kolona brigade nije iščezla iz vidika.

857.

U ISTRI

Slovenačko primorje i Istra bili su podjeljeni na okupacione zone. Dvadeset šesta divizija dobila je zadatak da drži Istru, osim Pule (koju su i dalje držali Englezi), radi kontrole teritorije, obalskog pojasa i komunikacije Pula — Trst. Prema ugovoru ovu saobraćajnicu mogli su da koriste Englezi za saobraćaj Pula — Trst i obratno.

Prva dalmatinska proleterska brigada bila je razmještena na području Poreča sa zadatkom da kontroliše taj dio teritorije i obalskog pojasa. Razmještaj jedinica brigade bio je završen do 19. juna. Na teritoriji Istre 1. brigada je ostala sve do konačnog rješanja pitanja Trsta i Slovenskog primorja.